

"ZAMONAVIY TA'LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI"

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

HISTORICAL TRUTH AND ARTISTIC FICTION IN THE EPIC POEM "SADDI ISKANDARIY"

Ahmedova Hojalxon Muhsinjon qizi

E-mail: ahmedovahojalxon@gmail.com. ORCID ID: 0009-0001-4095-8921

Lecturer at Andijan state pedagogical Institute

Abstract

This thesis analyzes the relationship between historical truth and artistic fiction in Alisher Navoi's epic poem Saddi Iskandariy. The interpretation of the image of Iskandar in historical sources is comparatively examined alongside Navoi's artistic conception, with particular attention to the principles through which the poet reworks historical reality for aesthetic and literary purposes. The thesis explores the historical prototype of Iskandar, his artistic transformation within the traditions of Eastern literature, as well as the legendary, religious, and didactic elements incorporated into the epic. By examining the balance between historical fact and artistic fiction, the study argues that, for Navoi, the artistic interpretation of Iskandar as an ideal ruler and a symbol of justice, knowledge, and enlightenment is more significant than the precise reconstruction of his historical biography. The findings contribute to a deeper understanding of the relationship between Saddi Iskandariy and historical-literary sources, as well as the distinctive features of the work as a product of artistic imagination.

Keywords

Saddi Iskandariy, Alisher Navoi, image of Iskandar, historical truth, artistic fiction, historical source, artistic interpretation, ideal ruler, Eastern literature.

SADDI ISKANDARIY DOSTONIDA TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TO'QIMA

Ahmedova Hojalxon Muhsinjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Annotatsiya. Ushbu tezisda Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning o‘zaro munosabati tahlil qilinadi. Asarda Iskandar obrazining tarixiy manbalardagi talqini bilan Navoiy yaratgan badiiy konsepsiya qiyosiy o‘rganilib, shoirning tarixiy voqelikni badiiy-estetik maqsad asosida qayta ishlash tamoyillari yoritiladi. Tezisda Iskandar shaxsining tarixiy prototipi, uning Sharq adabiy an‘analaridagi badiiy transformatsiyasi, shuningdek, doston tarkibidagi afsonaviy, diniy va didaktik unsurlar tahlil etiladi. Tarixiy fakt va badiiy to‘qima o‘rtasidagi nisbatni aniqlash orqali Navoiy uchun tarixiy shaxsning aniq biografiyasidan ko‘ra uning ideal hukmdor, adolat, ilm va ma‘rifat timsoli sifatidagi badiiy talqini ustuvor bo‘lganligi asoslanadi. Tadqiqot natijalari “Saddi Iskandariy” dostonining tarixiy-adabiy manbalar bilan aloqasi va uning badiiy tafakkur mahsuli sifatidagi o‘ziga xosligini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: “Saddi Iskandariy”, Alisher Navoiy, Iskandar obrazi, tarixiy haqiqat, badiiy to‘qima, tarixiy manba, badiiy talqin, ideal hukmdor, Sharq adabiyoti.

KIRISH. Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostoni “Xamsa” tarkibidagi yirik epik asarlardan biri bo‘lib, unda Iskandar obrazi tarixiy shaxs, afsonaviy qahramon va ideal hukmdor timsollarining uyg‘unlashuvi asosida yaratilgan. Dostonning badiiy tuzilishida tarixiy voqealar, Sharq va G‘arb manbalarida shakllangan rivoyatlar, diniy qarashlar hamda muallifning axloqiy-falsafiy konsepsiyasi o‘zaro qorishib ketadi. Shu sababli asarni faqat tarixiy voqelikning badiiy bayoni sifatida emas, balki tarixiy materialning poetik qayta ishlanishi sifatida o‘rganish muhimdir.

Iskandar obrazining tarixiy asosi Makedoniyalik Aleksandr shaxsiga borib taqalsa-da, Sharq adabiyotida bu obraz tarixiy prototipdan ancha uzoqlashgan holda shakllangan. Navoiy ham ana shu boy adabiy an‘anadan foydalanadi, biroq uni o‘zining ijtimoiy-siyosiy va ma‘naviy qarashlari bilan boyitadi. Natijada “Saddi Iskandariy”dagi Iskandar tarixiy sarkarda sifatida emas, balki adolatli hukmdor, ilmparvar shaxs,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

donishmand va xalq manfaatini ko‘zlovchi ideal podsho sifatida talqin etiladi.

Asarda tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning o‘zaro nisbati ayniqsa Iskandarning yurishlari, turli mamlakatlar hukmdorlari bilan munosabatlari, ilm ahliga e’tibori va “sadd” qurilishi bilan bog‘liq epizodlarda yaqqol ko‘rinadi. Muallif ayrim tarixiy voqea va shaxslarni saqlab qolgan holda, ularning mazmunini badiiy maqsadga mos ravishda kengaytiradi, ramziy va didaktik ma’no bilan boyitadi.

Shu jihatdan “Saddi Iskandariy”da tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima masalasini o‘rganish Navoiyning tarixiy material bilan ishlash usullarini, uning ideal hukmdor haqidagi qarashlarini hamda tarixiy shaxs obrazining badiiy transformatsiyasini aniqlash imkonini beradi.

Mazkur tezisning maqsadi “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy haqiqat bilan badiiy to‘qimaning o‘zaro munosabatini tahlil qilish, Iskandar obrazining tarixiy va adabiy manbalardagi shakllanishini yoritish hamda Navoiy talqinining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

ASOSIY QISM. “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima bir-biridan ajralgan holda emas, balki yaxlit badiiy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Navoiy tarixiy shaxs va voqealardan foydalanar ekan, ularni aynan tarixiy manbadagi shaklda takrorlamaydi. Aksincha, mavjud tarixiy materialni o‘zining badiiy-estetik, axloqiy va falsafiy maqsadlariga mos ravishda qayta talqin qiladi.

Iskandar obrazining tarixiy prototipi Makedoniyalik Aleksandr bilan bog‘liq bo‘lsa-da, doston qahramoni ko‘plab jihatlari bilan tarixiy Aleksandr bilan farq qiladi. Asarda u nafaqat zabardast sarkarda, balki dono hukmdor, adolat tarafdori, ilm ahliga hurmat bilan qaraydigan va xalq farovonligini ko‘zlaydigan shaxs sifatida tasvirlanadi. Bu holat obrazning tarixiylikdan badiiy ideallashtirish tomon siljiganini ko‘rsatadi.

Dostonda tarixiy haqiqat unsurlari asosan Iskandarning davlat boshqaruvi, yurishlari, turli hududlarga safarlari va hukmdorlar bilan munosabatlariga oid

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

voqealarda ko‘zga tashlanadi. Biroq ushbu voqealar ko‘pincha afsonaviy va ramziy tafsilotlar bilan boyitiladi. Natijada tarixiy voqea badiiy maqsadga xizmat qiluvchi syujet unsuriga aylanadi.

Asardagi badiiy to‘qimaning muhim ko‘rinishlaridan biri Iskandarning donishmandlar bilan suhbatlari va ilm-ma’rifatga munosabatida namoyon bo‘ladi. Bu epizodlarda Navoiy hukmdorning kuch-qudratini uning ilmga munosabati, adolatli qaror qabul qilishi va ma’naviy yetukligi bilan bog‘laydi. Shu tariqa Iskandar obrazi siyosiy qudrat timsolidan ko‘ra, ma’rifatli va komil hukmdor idealiga yaqinlashtiriladi.

“Sadd” qurilishi bilan bog‘liq voqealar ham tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning sintezini ko‘rsatadi. Bu epizodda tarixiy, diniy va afsonaviy tasavvurlar birlashib, Iskandarning xalqni xavfdan himoya qiluvchi hukmdor sifatidagi qiyofasini kuchaytiradi. “Sadd” oddiy me’moriy inshoot emas, balki tartib, xavfsizlik va yovuzlikka qarshi kurashning badiiy ramzi sifatida talqin qilinadi.

Shuningdek, dostonidagi ayrim mamlakatlar, hukmdorlar va voqealar tarixiy manbalarga tayansa-da, ularning badiiy vazifasi tarixiy aniqlikni ta’minlashdan ko‘ra, muallifning ideal davlat va hukmdor haqidagi qarashlarini ifodalashga qaratilgan. Navoiy tarixiy materialdan foydalangan holda o‘z davri uchun dolzarb bo‘lgan adolat, ilm, ma’rifat, mas’uliyat va hukmdor axloqi masalalarini ilgari suradi. Demak, “Saddi Iskandariy”da tarixiy haqiqat asarning mazmuniy tayanichi vazifasini bajarsa, badiiy to‘qima uning falsafiy va estetik ko‘lamini kengaytiradi. Aynan shu ikki qatlamning uyg‘unligi dostonning tarixiy-adabiy qiymatini belgilaydi.

XULOSA. “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima o‘zaro uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘ladi. Alisher Navoiy Iskandar obrazini tarixiy manbalardagi Makedoniyalik Aleksandr shaxsi bilan bog‘liq an’analar asosida yaratgan bo‘lsa-da, uni bevosita tarixiy qahramon sifatida emas, balki o‘zining ijtimoiy-falsafiy va axloqiy qarashlarini ifodalovchi badiiy timsol sifatida talqin etadi. Dostonda tarixiy

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

voqealar, yurishlar, davlat boshqaruvi va hukmdorlar bilan bog‘liq ayrim tafsilotlar asarning tarixiy asosini tashkil etsa, afsonaviy, diniy va ramziy epizodlar badiiy to‘qima qatlamini kuchaytiradi. Ayniqsa, Iskandarning donishmandlar bilan muloqoti, ilmga munosabati, adolat tamoyiliga sodiqligi hamda “sadd” qurilishi bilan bog‘liq voqealar uning ideal hukmdor sifatidagi qiyofasini shakllantiradi.

Navoiy uchun tarixiy aniqlikning o‘zi asosiy maqsad emas. Shoir tarixiy materialdan foydalanib, adolatli davlat boshqaruvi, ilm-ma’rifat, ma’naviy kamolot, xalq manfaatini himoya qilish va hukmdorning axloqiy mas’uliyati kabi g‘oyalarni ilgari suradi. Shu sababli doston qahramoni tarixiy shaxsdan ko‘ra ko‘proq badiiy-falsafiy ideal darajasiga ko‘tariladi.

Demak, “Saddi Iskandariy”da tarixiy haqiqat asarning voqeyiy va obrazli asosini belgilasa, badiiy to‘qima uning g‘oyaviy-falsafiy mazmunini chuqurlashtiradi. Ushbu ikki qatlamning uyg‘unligi dostonning badiiy mukammalligi va tarixiy-adabiy ahamiyatini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Alisher Navoiy. *Mukammal asarlar to‘plami*. 20 jildlik. 11-jild: Saddi Iskandariy. — Toshkent: Fan, 1993.
2. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi va adabiy ta’sir masalalari. — Toshkent: Fan, 1963.
3. Haqqul I. Meros va mohiyat. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. Haqqul I. Navoiyga qaytish. 2-kitob. — Toshkent: Fan, 2011.
5. Komilov N. Tasavvuf. — Toshkent: Movarounnahr–O‘zbekiston, 2009.
6. Sirojiddinov Sh. Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili. — Toshkent: Akademnashr, 2011.
7. Qayumov A. “Xamsa” dostonlari va uning g‘oyaviy dunyosi Alisher Navoiy tug‘ilganining 550-yilligiga bag‘ishlangan ilmiy konferensiya tezislari. — Toshkent: Fan, 1991. — B. 8–10.